VERESS DÁNIEL

Magyar nyelvű hivatásos színjátszás Romániában

Csaknem két évszázada, 1792. november 11-én, Kolozsváron, a piactéri Rhédey ház emeleti báltermében tartotta első előadását Haralyi Fejér János tizenegy tagú társulata. *A titkos ellenkezés vagy Köleséry* című, ismeretlen szerzőtől származó színművet mutatták be. A színpadon az első szó Kótsi Patkó János szájából hangzott el. Egykori emlékezők és mai színháztörténészek egyöntetű véleménye szerint a Magyar Jádzó Szín eme első előadása jelentette a magyar nyelvű hivatásos állandó színjátszás kezdetét hazánkban.

A korszakkezdést követő hősies úttörés jó három évtizedig tartott. 1821. március 12-én, Körner *Zrínyi Miklós* című színművének előadásával nyílt meg ugyancsak Kolozsváron a Farkas utcai kőszínház. Az addigi vándortársulatok legalább egy állandó otthonra leltek.

Természetesen a hivatásos magyar nyelvű állandó színház és színjátszás létrejöttének, megteremtésének jóval korábbi előzményei voltak. A Nyugat-Európához viszonyítva gazdaságilag, társadalmilag és politikailag fejletlenebb, visszamaradottabb Erdélyben ugyan a hivatásos – intézményesítést és állandó nézőtábort megkövetelő – színjátszás feltételei elég későn alakultak ki, a színpadi műveltségterjesztés azonban a mostoha viszonyok között is megtalálta a megtapadás és lassú szétszivárgás lehetőségeit. A hivatásos színjátszást megelőzően – több mint két évszázadon keresztül – a színházat elsősorban az egyházi befolyás és irányítás alatt álló iskolai színjátszás, valamint a főúri és nemesi műkedvelő színjátszás jelentette. A főleg kolostori iskolákban tartott előadásokon – ilyenekről már 1517-ből maradtak fenn adatok – a Bibliát, valamint a hívek lelki épülésére szánt egyházi olvasmányokat alakították át és fűzték párbeszédes jelenetekre, felhasználván a középkori misztériumjátékok lappangva továbbélő tradícióit

is. Ezekre az előadásokra rendszerint a vallásos ünnepeken – az ún. búcsúkon – vagy főúri esküvők alkalmával került sor. Híresek voltak például a csíksomlyói játékok.

A világi színtjátszás elsősorban a fejedelmi udvarban honosodott meg. Már a XVI. század második feléről szóló krónikák, emlékiratok beszámolnak például Báthori Zsigmond olasz komédiásairól, valamint a gyulafehérvári fejedelmi udvarban tartott előadásokról. Bethlen Gábor fejedelem rendeletekkel is támogatta a színjátszás, elsősorban az iskolai színjátszás fejlődését, szétlombosodását.

Az iskolai színjátszás később is felekezeti volt ugyan, de nemzetiségi határokat nem ismert. Ellenkezőleg: állandó termékenyítő kölcsönhatás figyelhető meg. A római katolikus és protestáns kollégiumokban latin és magyar nyelvű előadásokat tartottak, de ezekkel egyidőben a fogarasi és balázsfalvi román nyelvű, valamint a brassói és szebeni német nyelvű iskolákban is tartottak előadásokat ugyancsak latin és anyanyelven. A fennmaradt feljegyzések és – miként ma mondanánk – műsorlapok bizonysága szerint a színművek előadásában egyazon iskolában román, magyar, német, szlovák, lengyel nemzetiségű diákok egyaránt részt vettek. Példa erre a kolozsvári jezsuita akadémián (Academia Claudiopolitana) 1702. július 8-án bemutatott, Mátyás királyról szóló színmű szereplőinek jegyzéke, melyen több nemzetiség fiai szerepelnek, sőt a nemes családokból származó ifjak neve mellett városi polgárok gyermekeinek nevére is bukkanunk. Meg kell említenünk, hogy a színmű egyetlen női szerepét az akkor tizenegy éves Zágoni Mikes Kelemen, a magyar prózairodalom egyik klaszszikusa alakította.

A kollégiumok falai közt, Kolozsvárt, Nagyenyeden, Gyulafehérváron, Besztercén, Medgyesen, Nagyváradon, Marosvásárhelyt, Déván, Kézdivásárhelyen virágzó, egyre világiasabbá alakuló iskolai színjátszás képezi a hivatásos magyar nyelvű színjátszás természetes előzményét. Az iskolák falai közt formálódnak a későbbi vándortársulatok színészei, alakulgat ki a színpadi játékot igénylő, annak befogadására alkalmassá váló közönség. Az iskolai színjátszás lendületet adott a drámafordításnak, és az eredeti drámák létrejöttének is egyik korai ösztönzőjévé vált.

A hivatásos anyanyelvi színjátszást, majd a későbbi állandó színházat megalapítók, illetve meghonosítók célkitűzéseiket és szándékaikat tételesen is megfogalmazták. Elég, ha a szervezőként és igazgatóként is kiváló színész, Kótsi Patkó János *Beköszöntő beszéd*ére (1792), és a kálnoki születésű jeles színész és színházelméleti ember, Benke József *A theatrum, célja és haszna* (1809) címet viselő dolgozatára utalunk.

Az említettek szerint a színház fő célja az ember világképének alakítása, módosítása, erkölcsi arculatának formálása, szépérzékének csiszolása. Ugyancsak feladata a színháznak az ország polgárainak a nemzet, másképpen szólva a közösség hasznára való nevelése, a hazafiúi érzés és szülőföldszeretet elmélyítése, és nem utolsósorban az anyanyelv pallérozása és fejlesztése. A színháznak mint a polgárosodás egyik hatékony eszközének sokoldalú művelődéspolitikai feladatot kell ezek szerint betöltenie.

Ezek a termékeny hagyományként is vállalható elvek iránymutatóan érvényesek az egész XIX. században, hiszen a kolozsvári állandó színház létrejötte távolról sem jelenti a hazai magyar színházi műveltségterjesztés égető kérdéseinek megoldását. Mialatt a Kolozsvár-központú hazai magyar színjátszás izmosodik, s vele együtt az alig néhány évvel fiatalabb váradi is, vándortársulatok járják a helységeket, eljutva Erdély legtávolabbi sarkaiba is. Példaként említhetjük, hogy a Háromszék megyei Erdővidéken már a múlt század tízes éveiben Hamlet-előadásokat tartottak.

Ha a szó szoros értelmében „házaló“ vándorszínészek valóban áldozatos küzdelméről lehántjuk a romantikus mázt, rögtön kitűnik, hogy lelkesedéstől táplált művészi hivatástudatuk ellenére szüntelenül anyagi gondokkal küzdöttek, és igen gyakran még a legelemibb tárgyi feltételeik sem voltak meg ahhoz, hogy a szokatlan bőségben és igen nagy sietséggel színpadra vitt előadások minimális művészi színvonalát, az előadások lélektani hitelességét biztosítani tudták volna. A műsorrend heterogén összeállítása, a bemutatásra kerülő darabok önkényes és engedményes kiválasztása – a súlypont jobbadán a népszínműre és az operettre esett –, valamint a színpadi kivitelezés terén tett engedmények ellenére a kóborló, esetlegesen összeverődő vándortársulatok által végzett munka nemcsak tiszteletet érdemlő, de végső soron eredményes is

volt. Ugyanis nemcsak a tartalmilag vadromantikus, eszmeileg híg és művészileg meglehetősen sekélyes darabokra kapatták rá a nézőt, a komédiázásra áhítozókat, a kezdetben bizony meglehetősen igénytelen, pusztán szórakozni vágyó tábort, hanem fokozatosan mégiscsak megismertették a nagyvilág drámairodalmának remekeivel is, s ösztönzői lettek a nemzeti színműirodalom kialakulásának és erősödésének. Így a hazai magyar színházkedvelők a XIX. század második felében már tömegesen is megismerkedhettek Shakespeare és Molière, Lessing, Schiller és Goethe, Victor Hugo, Ibsen és mások műveivel, ily módon lassacskán korlátozván az olyan szerzők kizárólagos hatását, mint August von Kotzebue és társai. A színházművészetet szertehordó vándor-truppok műsorrendjéről nem hiányoztak Katona József, Madách Imre, Jókai, Szigligeti, Csiky Gergely drámái sem.

A vázolt helyzetrajz általánosítható az első világháború végéig, amikor a történelmi változások révén kialakult helyzet új feladatokat állított a romániai magyar színművészet elé. Az volt a legsürgetőbb igény, hogy a romániai magyar irodalom önállósodásával és nagykorúsodásával egyidőben megszülessen a sajátos feladatokat betölteni képes romániai magyar dráma, részben önellátóvá téve a hazai magyar színjátszást. Ha azonban – eszmetörténetileg különböző törekvéseik ellenére is – dramaturgiai mérceként Tamási Áron és Kós Károly színműveit, Bánffy Miklós *Martinovics*át és Nagy István *Özönvíz előtt*jét vesszük, nyilvánvalóvá válik, hogy a meglehetősen intenzív színházi élet ellenére, a két háború közti romániai magyar irodalom uralkodó műfaja nem a dráma, hanem a líra és a regény volt. A számszerűen gazdag drámai termésben – ma már úgy látjuk – kevés az igazán jelentős mű, az egykori gondolkodásmódot és irodalmi ízlést túlélő alkotás. A társadalmi életben is bekövetkezett módosulások, valamint a két világháború közti időszakra jellemző belső és külső feszültségek nyomán kialakult objektív helyzetben a sajátos mondanivaló talán éppen a dráma hagyományos formáival való szakítást követelte, illetve tette lehetővé, ám ezáltal a színpad az útkeresés műhelyévé vált, s tömegkommunikációs szerepe részben korlátozódott. A két háború közti negyedszázad legjelentősebb drámatörténeti eredménye a műfajváltozatok sokaságának létrejötte. Írtak akkortájt Romániában magyar nyel-

ven aktivista alapra épült expresszionista drámát, a nyugati avantgarde hatáshoz híven parabola- és más drámát, a másik póluson pedig konkrét társadalmi mondanivalót közvetítő népdrámát. Ugyanakkor jött létre a sajátos és jellegzetes transzilván történelmi színmű is.

A sokféle színjátékváltozásból csak kevés tudott meghonosodni. Tulajdonképpen csak a valóságirodalom címszó alá sorolható, a romániai magyar nemzetiség életét tükröző, kérdéseit közvetlenül vagy akár közvetetten színpadi szituációkká fogalmazó művek bizonyultak életképeseknek, s élték túl – művészi értelemben – az 1944 augusztusában lezáruló történelmi korszakot.

A felszabadulás mind a román, mind a romániai magyar drámairodalom és színjátszás terén – e kettő nem választható el egymástól – minőségileg új helyzetet teremtett, egyszersmind új feladatokat is rótt a színművészetre. Mindenekelőtt a hivatásos színházi intézmények folyamatos és zavartalan működéséhez szükséges anyagi kereteket kellett biztosítani. Színház, ha feladatát nem az olcsó kiszolgáló szórakoztatóipar szintjén látja el, sehol a világon önmagát saját jövedelméből fenntartani nem tudja. A két világháború közötti, állandó anyagi gondokkal vesződő romániai magyar színjátszást is nagylelkű s anyagiakkal rendelkező mecénások éltették (pl. Kemény János), maguk is, az intézmény is állandóan az anyagi csőd rémével a háta mögött. A felszabadulás pillanatában négy magyar társulat, illetve színház volt Romániában: Kolozsvárt, Nagyváradon, Aradon és Szatmáron. A két utóbbi rövid idő múlva, mindenekelőtt anyagi okok miatt megszűnt. A meghatározó fordulatot, a meglévő színházi intézmények stabilizálódását, valamint új intézmények létrejöttét az államosítás hozta meg. Az állam, mely az anyagi feltételek biztosítását magára vállalta, összpontosította a még magánkézen lévő társulatokat, színházakat, megerősítette a nagymúltú kolozsvári és nagyváradi színházakat, kezdeményezte és támogatta új színházak létrejöttét. Így 1946-ban megalakult a marosvásárhelyi Székely Színház. 1948-ban a szakszervezetek védnöksége alatt működő kolozsvári Dolgozók Színháza Sepsiszentgyörgyre települt, és a sepsiszentgyörgyi Állami Magyar Színház magvává vált. 1953-ban a színművészeti főiskola akkori végzős osztályából jött létre a nagybányai színház, s ugyanabban az eszten-

dőben főiskolásokból és műkedvelőkből a temesvári Állami Magyar Színház.

Romániában jelenleg három hivatásos együttessel rendelkező magyar színház van: Kolozsvárt, Sepsiszentgyörgyön és Temesvárt, és három színháznak van magyar tagozata: Marosvásárhelyt, Nagyváradon és Szatmáron. E gazdag együtteshez kell számítanunk egy létfontosságú intézményt is, az 1946-tól 1954-ig Kolozsvárt, azóta Marosvásárhelyt működő Szentgyörgyi István Színművészeti Intézetet, a főiskolát, mely a romániai magyar színjátszás színész- és rendező-utánpótlását éveken át biztosította és biztosítja ma is. A művészjelöltek kétszáz férőhelyes Stúdió termükben rendszeresen nyilvános előadásokat is tartanak. Az egyetemi központokban, pl. Kolozsvárt, illetve a nagyobb városokban, pl. Aradon, Székelyudvarhelyt és másutt – művelődési házak keretében, színházi szakemberek irányítása alatt – működő amatőr színjátszókat teljesítményeik és közönséghatásuk révén már a professzionális színjátszókhoz is számíthatjuk. Tulajdonképpen hidat képeznek a sok ezer üzemi, falusi, iskolai együttes, valamint a hivatásos színjátszás között, a közönségnevelés hatékony tényezőjeként.

Hat színház harmincéves munkáját átfogni, illetve behatóan elemezni kötetnyi terjedelem sem lenne elégséges. Meg kell elégednünk néhány általános érvényű észrevétellel.

Különböző alkalmakkor és szinteken évek óta sok szó esik világszerte a színházak és színjátszás – úgymond – „válságáról“. A válságot – a színház iránti érdeklődés nagyfokú csökkenését – a különböző tömegkommunikációs eszközök szaporodásával, terjedésével és tökéletesedésével hozzák összefüggésbe. A „válság“ a romániai színjátszás életében nem tapasztalható: a hazai színjátszás az elmúlt évtizedek alatt sohasem volt és ma sincs válságban. Ellenkezőleg: az utóbbi években országszerte a színházak iránti érdeklődés megpezsdülése figyelhető meg, ami a nézőszám emelkedésében is kifejeződik.

Minthogy a színház társas vállalkozás, „kollektív művészet“, melyet rengeteg szubjektív tényező befolyásol, talán egyetlen hazai színházról sem állítható, hogy zökkenők nélkül, egyenletesen fejlődött, évadról évadra mind jobb teljesítményt nyújtva. Mint minden színháznak, a hat magyar színháznak is voltak, úgymond, „aranykorszakai“ és szürkébb időszakai, születtek kimagasló, emlékezetessé vált előadások, rendezések, ala-

kítások a gyakran középszerű vagy éppen a tisztes átlagot elérő előadások tőszomszédságában. A színházi munka állandó, elkerülhetetlen kísérőjelensége, hogy jelentős, nagy tapasztalatú színészek kiöregednek, egyesek meghalnak, arculatformáló rendezők társulatot változtatnak, a színészek állandó, megállíthatatlan vándorlásukban, képességeik jobb megvalósításának keresésében más színházhoz szegődnek. Az új nemzedék tagjai, bármennyire tehetségesek legyenek is, a főiskolán megszerzik ugyan a munkához szükséges alapismereteket, de az elengedhetetlen színpadi jártasságot csak évek szorgalmas munkája hozhatja meg.

Az ilyen és ehhez hasonló, kiküszöbölhetetlen tényezők és befolyások ellenére Romániában eleven magyar színházi élet van, és hogy van, az több tényező ismeretéből érthető meg.

A színházjegyek, összevetve a külfölddel, hihetetlenül olcsók, alig haladják meg a mozijegy árát. Ezt a lehetőséget a nagyarányú állami szubvenció teremtette meg. A jegyek csekély ára, valamint az általánosan használatos bérletrendszer gyakorlatilag lehetővé teszi bárkinek, anélkül, hogy anyagilag megterhelné, hogy a színházi előadásokat látogassa*. Például a Székelyföld tájoló színházának, a sepsiszentgyörgyinek előadásait immár szinte egy évtizede évadonként több mint százezren nézik meg. Ez a szám akkor válik valóban érzékletessé, ha figyelembe vesszük, hogy a társulat előadásainak kb. 60 százalékát nem városokban, hanem három megye (Kovászna, Hargita, Brassó) falvaiban és községeiben tartja.

De az anyagi tényezők nyilván csak az egyik, el nem hanyagolható, de semmiképpen sem abszolutizálható oldalát jelentik a művészi tevékenységnek. Az egymillió-hétszázezer főt meghaladó lélekszámú romániai magyarság szereti a színházat, a művelődésnek-művészetnek ez a fóruma egyéni életük szer-

---

* 1971–1979 között a magyar színházakban és tagozatokon az előadások és a közönség száma a következőképpen alakult:

	1971	1972	1973	1974	1975
Előadás	1524	1469	1491	1465	1425
Közönség	557 051	551 614	528 013	524 718	491 529
	1976	1977	1978	1979	
Előadás	1388	1365	1405	1468	
Közönség	483 900	531 404	507 650	554 903	

ves részévé, valóságos szükségletté vált. Hogy ez így történhetett, azt részben az egész ország szellemi életében, a művelődésben, iskolapolitikában végbement gyökeres változások magyarázzák, valamint az is, hogy a romániai magyar színházak sajátos művészeti és nemzetiségi-művelődési feladatot is betöltenek, tehát egy sajátos igény, illetve elvárás kielégítői is.

A színház a szocialista társadalomban a népért van. A megfogalmazás látszólag közhely, mégis egy alapvető, jellegzetes igazságot tartalmaz, melyet érdemes is, szükséges is végiggondolnunk, olyannyira a művészet és társadalom viszonyának kifejezője.

A színjátszással korunkban sokféleképpen lehet érdekesen és eredményesen kísérletezni. Az igazi korszerűségre törekvő színház állandó forrongásban, keresésben van: az igazi művészet mindig áhítja az újat, a mást. Vannak például színházak színpad és műszaki berendezés nélkül. Olyanok is, melyeknek nincs a nézőtértől elkülönített színpada, a nézők maguk is résztvevői az előadásnak. Megvalósítható színjáték előzetesen leírt szöveg nélkül, szövegrögtönzéssel megadott helyzetekre, illetve témára. Lehetséges az is, hogy a színészek rendezzék előadásukat, és hogy egyáltalán ne legyenek hivatásos művészek. Egyszóval a változatok száma tetszés szerinti. Csak egyfajta színház elképzelhetetlen: a közönség nélküli. Nézők-hallgatók híján a színház eredeti, évezredes funkciója tűnik el, semmisül meg. A színház mindig és mindenütt hatni akart és akar. A szocialista társadalom színháza elvi megalapozottsággal meg is fogalmazza a maga ráhatás-igényét: nevelni, tanítani és szórakoztatni akar. Művelődéspolitikai feladatot teljesít: a mai ember szellemiségének alakítója, erkölcsiségének pallérozója, s nem utolsósorban az anyanyelv tisztaságának, szépségének, gazdagságának óvója és szüntelen tudatosítója. A színház a játékon, valamint a nyelvi közlésen át valósítja meg önmagát. De ahhoz, hogy a színház valóban színház legyen, nem elég, hogy „üzenetközvetítő“ feladatát felismerje: az üzenetnek el kell jutnia azokhoz, akikért a színház egyáltalán van, a nézőkhöz.

És itt zárhatjuk a gondolatsort. Mert minden színház tulajdonképpen csak olyan lehet, amilyen a közönsége, illetve a közönség is csak olyan lehet, amilyen a színháza, amivé a színház lassú, türelmes, felelősségteljes munkával nevelni tud-

ta. A kölcsönhatás – általában jó, de néha lehet kedvezőtlen is – vitathatatlan. A színház vonatkozásában a nézőtábor mindenképpen a művészi teljesítményt és profilt befolyásoló tényező. A romániai magyar színjátszás jelenlegi arculata a színházzal szolidáris nézőtábor érdeklődésével, ízlésével, rákészültségével való szüntelen konfrontációban alakult ki. Mert nemcsak a színház neveli társadalmunkban a nézőt, a néző is neveli a maga módján a színházat. Ez a kölcsönösség és együttrezdülés az eredményes munka döntő feltétele. Vonzó, érdekkeltő színházat folyamatosan csakis így lehet csinálni. Mindehhez persze seregnyi más feltételre is szükség van. Számbavételünket a műsorpolitikával kell kezdenünk, nyomatékosítva azt, hogy művészi arculatát tekintve mind a hat magyar színház drámai színház. A kolozsvári Magyar Opera, a kolozsvári és marosvásárhelyi bábszínházak, valamint a nagyváradi bábszínház magyar tagozata más fejezetbe tartozik.

A romániai magyar színházak által három évtized alatt bemutatott kb. 1200–1300 színmű néhány jellegzetes keletkezési, időrendi, illetve műfaji vonulatba sorolható, csoportosítható. Nem mai igazság az sem, hogy a színháznak nemcsak teremtve közvetítő, de ösztönző szerepe is van, s első feladata a hazai drámairodalom, esetünkben a romániai magyar dráma állandó istápolása.

A romániai magyar színházak egy emberöltő alatt nem kevés hazai magyar színpadi szerzőt avattak, számos műnek biztosítottak színpadot, nem egyet vittek akár országos érvényű, sőt a határokon túl is érdeklődést kiváltó sikerre. Természetesen az úttörés éveinek, illetve másfél-két évtizedének legjobb darabjai – magukon viselvén létrejöttük idejének nem egy mára már túlhaladott gyengeségét – inkább emlékek és színháztörténeti adalékok. Néhány szerző és cím: Kiss Jenő: *A fehér ember,* Nagy István: *A gyár ostroma,* Sütő András–Hajdu Zoltán: *Mezítlábas menyasszony,* Sütő András: *Tékozló szerelem,* Balla Károly: *Gyalogfecske, Vádolom magam,* Kiss László–Kovács Dezső: *Vihar a havason,* Szabó Lajos: *Menekülés, Családi fészek, Az otthon szigete,* Molter Károly: *Csaló is csalódik,* Lőrinczi László: *A szerető,* Eugen Mirea–Kovács György: *Az utolsó vonat,* Simon Magda: *Százházas lakodálom,* Méhes György: *Oroszlán a kastélyban,* Huszár Sándor: *A házasságok a földön köttetnek.*

A mindenrendű sematizmusok kamaszkora után tulajdonképpen az elmúlt évtized hozta el a romániai magyar dráma új tematikai változataiban és dramaturgiai megoldásaiban minőségileg magasabb, jelentős szakaszát, nagyjából párhuzamosan a román drámairodalom robbanásszerű fellendülésével, valamint a kortárs egyetemes drámairodalom hatásának, java értékeinek hasznosításával. Szép számban jelentkeztek szerzők, íródtak színpadi művek, melyeknek kötetbeli közlése, illetve előadása eseménnyé is vált. Pár példa a sokszorosan gazdagabb név- és címsorból: Szemlér Ferenc: *Életünk és halálunk, Marci jól érett, Apellész különös kalandja,* Szabó Lajos: *Mentség, Bethlen Miklós,* Méhes György: *Dupla kanyar, Barbár komédia, 33 névtelen levél, Heten, mint a gonoszok, Noé bárkája, Drágalátos gyermekeim,* Sütő András: *Pompás Gedeon, Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Vidám sirató egy bolyongó porszemért,* Deák Tamás: *Két halál, Fictus és Laodiké, Testvérek, Hadgyakorlat, A forró sziget, Az érsek imája,* Csávossy György: *A fül, Édes méreg, Patkánysíp, Özvegy és leánya,* Székely János: *Caligula helytartója,* Kányádi Sándor: *Ünnepek háza,* Bálint Tibor: *Sánta angyalok utcája,* Veress Dániel: *Mikes, Véres farsang, Wesselényi,* Kocsis István: *Megszámláltatott fák, A nagy játékos, A korona aranyból van, Bolyai János estéje, Tárlat az utcán, Játék a hajón, Árva Bethlen Kata,* Lászlóffy Csaba: *Gólya, gólya, gilice, Bolondok játéka, Az eretnek, Nappali virrasztás, Védőszárnyak.*

Itt kell megemlítenünk, hogy a különböző pályázatok – mint nemrég a Marosvásárhelyen megjelenő Igaz Szó irodalmi folyóiraté – szintén tényezői új művek létrejöttének, nemritkán eredeti drámaírói tehetség felbukkanásának is. Nemkülönben nagy mozgósító erőt jelentett a Megéneklünk, Románia rendezvénysorozat és fesztivál is.

A hazai magyar szerzők művei mellett a romániai magyar színházak rendszeresen bemutatják a klasszikus és kortárs román és magyar drámairodalom, valamint az egyetemes drámairodalom klasszikusainak és a mai nyugati szerzőknek a legjobb alkotásait. Ily módon nemegyszer egy Caragiale- vagy Csehov-, Shakespeare- vagy Németh László-, Dürrenmatt- vagy Pinter-bemutató a romániai magyar színjátszás élénk közönség- és gyakran heves sajtóvisszhangot kiváltó eseményévé válik. A romániai magyar színibírálók (Páll Árpád, Szőcs István,

Láng Gusztáv, Gálfalvi Zsolt, Kántor Lajos, Kacsir Mária, Jánosházy György, Halász Anna, Nagy Pál, Marosi Péter és mások) napi és hetilapokban, valamint folyóiratokban és kötetekben megjelenő elemző bírálatait olvasva igazoltnak látjuk megállapításunkat, mármint azt, hogy a mai romániai színjátszás, a világ drámairodalmának teljességéből táplálkozik, és nem múlik el színházi évad, hogy valamelyik társulat – néha több is – a figyelmet hirtelen, néha éppenséggel váratlanul magára irányító produkcióval ne lépne a közönség elé. Nemcsak a szakmai körök: a nézőtábor is számon tartja az olyan előadásokat, mint a marosvásárhelyiektől Gorkij *Kispolgárok* és *Éjjeli menedékhely,* Illyés Gyula *Fáklyaláng,* Kós Károly *Budai Nagy Antal,* Gogol *A revizor,* Macchiavelli *Mandragóra,* Rostand *Cyrano de Bergerac,* Örkény István *Tóték* és *Macskajáték* vagy Németh László *A két Bolyai* c. drámájának bemutatói voltak. A kolozsváriak emlékezetes előadásai közül is hadd említsünk meg néhányat: Háy Gyula: *Isten, császár, paraszt* Shakespeare: *Rómeó és Júlia.* A. Miller: *Az utazó halála,* Katona: *Bánk bán,* Madách: *Az ember tragédiája,* Csehov: *Három nővér,* Delavrancea: *Fergeteg,* Bornemisza Péter: *Elektra.* Sütő András: *Egy lócsiszár virágvasárnapja,* O'Neill: *Vágy a szilfák alatt.* Temesvár: Pinter: *A gondnok,* Shakespeare: *II. Richárd,* Katona: *Bánk bán,* Gorkij: *Kispolgárok.* Nagyvárad: Figueiredo: *A róka és a szőlő,* Shakespeare: *Szeget szeggel,* Madách: *Az ember tragédiája* (oratóriumváltozat), Lovinescu: *Rombadőlt fellegvár.* A szatmáriak néhány emlékezetesebb előadása: Shakespeare: *Rómeó és Júlia, Hamlet,* Pirandello: *IV. Henrik,* Sarkadi Imre: *Elveszett paradicsom.* Sepsiszentgyörgy: Heijermanns: *A remény,* a Tamási-ciklus, Németh László: *Papucshős,* Shaw: *Szent Johanna,* Görgey Gábor: *Komámasszony, hol a stukker,* Vörösmarty: *Csongor és Tünde,* Illyés Gyula: *Dupla vagy semmi,* Sütő András: *Csillag a máglyán.*

Annak ellenére, hogy a színházi munka jellegéből következően sokak egybehangolt tevékenységére épül, egy-egy előadás létrehozásában, ha úgy tetszik, „művészi kivitelezésében" kiemelt szerepe van a rendezőnek, nemkülönben a kimagasló tehetségű színészegyéniségeknek, akik nemegyszer – a szó jó értelmében – jellegzetesítik egy-egy előadás belső vonalvezetését, stílusát, alkotó módon járulnak hozzá a műben levő im-

manens értékek és emberi tartalmak felszínrehozásához és a színpadi játékon keresztül való szétsugárzásához.

A romániai magyar színjátszás több egyéni felfogású, ötletgazdag, nagy színpadi tapasztalattal és szakmailag jól felkészült rendezővel büszkélkedhet, akik előadások sorával bizonyították értéküket. Tompa Miklós, Anatol Constantin, Harag György, Taub János, Szabó József, Cseresnyés Gyula, Völgyesi András, Farkas István, Kovács Ferenc, Horváth Béla, Bán Ernő, Seprődi Kiss Attila nevét már régen ismerik a nézők, és számon tartja a hazai színházkultúra.

Nemkülönben azokat a színészeket is, akik immár beírták nevüket a romániai magyar színjátszás jelenkori történetébe. A névsort ezúttal is rövidítenünk kell. Kolozsvár: néhai Gróf László, László Gerő, Bisztray Mária, Senkálszky Endre, Vadász Zoltán, Sebők Klára, Széles Anna, Csíky András, Héjja Sándor, Dorián Ilona, Vitályos Ildikó, Czikéli László, Bíró Levente, Köllő Béla, Orosz Lujza s a nemrég elhunyt Horváth Béla és Péterffy Gyula. Marosvásárhely: Kőszegi Margit, néhai Kovács György, Lohinszky Loránd, Illyés Kinga, Tarr László, Tóth Tamás, Csorba András, Ferenczi István, Bartos Ede, Tamás Ferenc. Nagyvárad: Halasi Gyula, Solti Miklós, Varga Vilmos, Szabó Lajos, Gábor József, Lavotta Károly, Cseke Sándor. Szatmár: Ács Alajos, Elekes Emma, Nagy Iza, Boér Ferenc, Nyiredi Piroska, Török István, Dengyel Iván Andor. Temesvár: Sinka Károly, Péterffy Lajos, Bányai Irén, Rappert Károly, Bertalan Magda, a korán elhunyt Fábián Ferenc. Sepsiszentgyörgy: Király József, Bokor Ilona, Zsoldos Árpád, Nemes Levente, Botka László, Molnár Gizella, Krizsovánszky Szidónia, Visky Árpád, Dobos Imre, László Károly, Kőmíves Mihály.

Megemlítendő, hogy a színházak főbb produkcióinak megismertetéséhez jelentősen hozzájárul a bukaresti televízió magyar nyelvű adása, mely rendszeresen közvetíti minden színház egy-két előadását.

A színészet talán a leghálátlanabb művészi munka. A festő rajzai és képei fennmaradnak, megőrződnek az írók, költők művei is. Az érdeklődő bármikor beléjük lapozhat. Egy színpadi teljesítmény, melyet rendszerint sok hetes, hónapos munka előz meg, addig tart, amíg a szóban forgó előadás műsoron van, hatvan-nyolcvan estén át. Aztán marad a plakát, műsor-

füzet, néhány fénykép az előadásról, pár lapkivágás... és az emlék. Forró, felizzó színházi esték múlékony emléke. És jön az újabb szerep, és minden alakításnak teljes odaadással és összpontosítással kell nekiállani, és nap mint nap bizonyítani...

De ezt tették a „világot jelentő deszkák" megszállottjai száz, négyszáz vagy kétezer évvel ezelőtt is. És ezt teszik ma is, hazánkban azzal az elhivatottságérzettel és kötelességtudattal, hogy egy nép, egy ország figyel szeretőn munkájukra, az üzenetre, melyet mint az emberi lélek rezdüléseinek tolmácsai százezrekhez közvetítenek.

A romániai magyar színjátszás múltjáról és jelenéről készült vázlat nagyon hiányos lenne, ha elmulasztanók megemlíteni az Állami Magyar Opera, valamint a három magyar bábszínháztagozat tevékenységét.

Az opera számbavétele annál is indokoltabb, mert a romániai magyar zenés színpad egyidős az állandó jellegű színjátszással, mintegy ikertestvére annak. A működését 1792 őszén megkezdő kolozsvári társulat már kezdettől fogva énekes játékokat is műsorára tűzött. Kótsi Patkó János képzett muzsikus volt, zenét is írt, illetve állított össze egyik-másik színműhöz. Az őstársulat idővel karmesterrel és szerződött zenekarral bővült, s a hazai magyar színházkultúra már a XIX. század elején új műfajjal, a balettel gazdagodott.

Biztató indítás, göröngyös évtizedek. A kolozsvári kőszínház lassan épült fel, csak 1821 márciusában nyithatták meg. Addig a társulat – énekes-zenés játékokkal is – vidéki városokban vendégszerepelt. Néha magánházaknál is játszottak.

1821 őszétől szaporodik az énekes színpadi művek száma, de az előadások és művek színvonala egyenetlen. Az operai élet valójában csak Déryné szerződtetésével lendült fel. Például az 1826/1827-es évadban 27 operaelőadást tartottak a 24 tagú zenekar közreműködésével. Általában az operaelőadások nekilendülése vagy megtorpanása, éppenséggel gyakori visszaesése a gyakran változó igazgatóktól, karmesterektől és énekesektől függött. Működésükhöz hiányzott az állandó és szilárd anyagi alap. És nem kis mértékben függött sorsa a történelmi helyzettől is: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverése után a színház működése egy időre meg is szűnt.

A múlt század második felének zenés színpadát a sokszínűség jellemzi. Kétségtelenül nőtt a zenés színpad, az opera és a balett szerepe, noha a közönség jobban kedvelte a zenés népszínműveket, melyekhez a zenét rendszerint összeverbuvált cigánybandák szolgáltatták.

Az 1860-as évad legelején új színpadi műfaj tűnik fel és hódítja meg fülbemászó, könnyed, dallamos és ritmikus zenei nyelvezetével a közönséget: az operett. Műsorrendje gazdagabb, népszerűsége nagyobb volt, mint az operáé. Nem egy évadban csak elvétve került műsorra opera, akkor is csak gyenge zenekarokkal s gyakran közepes tehetségű énekesekkel.

A huszadik századba átlépve, új karmesterek és jó énekesek feltűnésével és mindenekfelett Janovics Jenő igazgatása alatt a kolozsvári zenés színpad hosszú előtörténete lezárul, új fejezet kezdődik, mely több mint negyedszázadig tart (1905–1932).

Janovics fenntartja a színház vegyes műsorát (próza, zenés színmű, opera, balett, népszínmű, operett), de az évek gondos és aprólékos munkája lassacskán minden téren beérik: minőségileg igényes zenés produkciók kerülnek a nézők elé, és nem is kis számban. Például az 1912/1913-as évadban 42 operát és 148 operettet, valamint népszínművet mutat be a kolozsvári színház.

Az első világháború – miként utóbb a második is – visszaveti a színház tevékenységét. A háború után az operaelőadások száma jelentősen csökken, s 1929 után, jó évtizedig nem is játszanak operát a Magyar Színházban. Csak operettek és népszínművek kerülnek műsorra. Átszervezésre és a személyzet jelentős kiegészítésére csak 1941-ben, Kemény János igazgatása alatt kerül sor. A felszabadulásig seregnyi opera-, operett- és balettbemutatót tartottak, sok művet játszottak felújításban.

A romániai magyar zenés színpad életében minőségileg új szakasz kezdődik 1948. december 11-én. Ekkor nyitották meg – a nemzetiségi művelődéspolitika újabb vívmányaként – az Állami Magyar Operát Kolozsvárt. Az elsőnek bemutatott dalművek Kodály *Háry János*a, Smetana *Eladott menyasszony*a, Musszorgszkij *Szorocsinci vásár*a, Erkel *Bánk bán*ja és *Hunyadi László*ja. Évek folyamán épül ki a gazdag és igényes állandó nemzetközi repertoár. A szerzők neve a műsorrend gaz-

dagságát, sokszínűségét és igényességét jelzi: Beethoven, Wagner, Puccini, Verdi, Csajkovszkij, Bartók, Borogyin, Massenet, Mascagni, Rimszkij-Korszakov, Leoncavallo, Rahmanyinov, Offenbach stb.

Az országos rangra emelkedett intézmény külföldi vendégjátékokon is bizonyította képességeit, és évadonként rendszeresen vendégszerepel az ország több magyarlakta városában: Nagyváradon, Szatmáron, Brassóban, Sepsiszentgyörgyön, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen stb.

Nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a szerényebb kezdetek után egész estét betöltő balettek is közönség elé kerültek, például Bartók Béla két táncjátéka, *A csodálatos mandarin* és *A fából faragott királyfi.*

Az operett hegemóniája máig tart. A nézők nem csökkenő érdeklődését igényes művek igényes színpadraállításával igyekszik a Magyar Opera kielégíteni. Íme egy gyors jegyzék a bemutatott, illetve műsoron tartott művekről: J. Strauss: *Cigánybáró, Kék Duna, Denevér,* Kálmán: *Marica grófnő, Cigányszerelem, Cirkuszhercegnő, Cigányprímás,* Lehár: *A víg özvegy, Luxemburg grófja, A mosoly országa,* Huszka: *Gül Baba,* Jacobi: *Leányvásár,* Ábrahám: *Bál a Savoyban.*

A világszerte ismert művek említése nem jelenti azt, hogy a hazai muzsikusok szerzeményei háttérbe szorultak. Negyedszázad alatt 13 szerző 18 műve – négy opera, kilenc balett, három operett, illetve musical és két mesejáték – került közönség elé, ily módon is bizonyítva a nemzetiségi művészeti intézmény alkotó munkára serkentő hatását.

Általában kevésbé ismert, de hatásában távolról sem jelentéktelenebb a kolozsvári, marosvásárhelyi és nagyváradi állami bábszínházak magyar tagozatainak tevékenysége. A mintegy három évtizede megalakult bábszínházak a gyermeknevelés és szórakoztatás hatékony eszközei. Az említett tagozatok együttesei nemcsak az illető városokban tartanak előadásokat, hanem évente többször is felkeresik az ország magyarlakta városait s nagyobb községeit. A három tagozat évadonkénti mintegy hétszáz előadásával több mint kétszázezer gyermeknézőnek nyújt felejthetetlen élményt. A nézők száma a valóságban jóval nagyobb a feltüntetettnél, hiszen a bemutatók egy részét a televízió is közvetíti, a bábszínház népszerűsége és közkedveltsége mellett a műsorrend gazdagságát és művészi igényes-

ségét igazolva. Ezt a tényt húzza alá a bábszínházak viszonylag gyakori részvétele hazai és külföldi fesztiválokon, versenyeken, az ily alkalmakkor elért helyezések és díjak, valamint a sikeres külföldi vendégjátékok is.

A magyar tagozatok műsorán a klasszikus mese- és ifjúsági irodalom, valamint a hazai gyermekirodalom legismertebb és legjelesebb alkotásai szerepelnek, de nem hiányoznak a magyar irodalom bábszínpadra dramatizált remekei sem (Fazekas Mihály: *Lúdas Matyi*, Petőfi: *János vitéz*, Csokonai: *Karnyóné*, Arany: *Toldi*, Móricz: *Állatmesék*, Tamási Áron: *Búbos vitéz*, *Szegény ördög* stb.). Ugyanakkor kialakult a bábszínpad művészi és technikai adottságainak megfelelő drámairodalom is. Az alkotók névsorában közismert neveket találunk: Sütő András, Bajor Andor, Fodor Sándor, Bálint Tibor, Veress Zoltán.

Több mint puszta érdekesség, hogy Kolozsvárt, a bábszínház kísérleti stúdiója keretében alakult meg 1962-ben az ország első pantomim csoportja. A Kovács Ildikó rendező irányítása alatt működő jeles bábművészek – Péter János, Balló Zoltán, Sigmond Júlia, Koblicska Kálmán, Bothos Júlia, B. Laczka Zsuzsa – egyben kiváló pantomim művészek is.

A nemzetiségi színházak kapcsán végezetül szólnunk kell arról, hogy újabban Sepsiszentgyörgyön kétévenként színházi kollokviumot tartanak, s ezen színészek, rendezők, drámaírók, kritikusok, díszlettervezők stb. fontos szakkérdéseket tárgyalnak meg. Eddigelé két ilyen nemzetiségi színházi kollokviumra került sor, ezek egyben sikeres színházi produkciók seregszemléjének bizonyultak. A hat romániai magyar színház és színházi tagozat mellett részt vett a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet, a szebeni és temesvári német színház, a bukaresti zsidó színház, valamint a kortárs romániai magyar drámaírók műveit játszó román színházak.